

DR. MAGOCSA LÁSZLÓ—DR. MAGOCSA LÁSZLÓNÉ
Baja

Az idegen (orosz) nyelv tanításának lehetőségei az iskoláskor előtt

Egyre sürgetőbbé válik napjainkban, hogy országunk lakosságának aktív dolgozó rétege legalább egy idegen nyelvet tudjon megbízható szinten. Voltaképpen ezt íranyozza elő oktatáspolitikánk. Hiszen az általános és középiskolákban a képzés ideje alatti tízéves orosz nyelvtanításnak azt kellene eredményeznie, hogy a végzősök képesek legyenek olyan szinten írni, olvasni, beszélni, hogy számukra ne jelentsen gondot eligazodni nem csupán a közéleti, de a szakmai témájú orosz nyelvű irodalmakban, beszédhelyzetekben sem. Amennyiben a képzés időtartamát tekintjük, ez az igény egyáltalán nem tűnik irreálisnak. Hiszen egy teljes évtizedig foglalkozva egy (adott esetben az orosz) nyelvvel, hallatlan eredményeket is el lehet(ne) érni. Mégis, a valóság erre igencsak rácafol!

Amikor a felsőfokú intézményekbe bekerült hallgatók közül néha nem is kis számban betűfelismerési problémákkal küzdenek az orosz nyelvi szemináriumokon, akkor el kell gondolkodnunk a következőn: mi az oka annak, hogy (esetünkben legalábbis) hiábavaló volt az orosz nyelv tanításának egész megelőző időszaka? A felkészítés rendszerének vizsgálata, elemzése kínálkozik az egyik leginkább megragadó, áttekinthető területnek e vonatkozásban.

Munkánk tárgyául azt választottuk, hogy megvizsgáljuk, miként lehetséges az orosz nyelv tanulásához kellő impulzust adni az óvodáskorban, milyen lehetőségek kínálkoznak arra, hogy a 3—6 éves gyerekek maradandó nyelvi élménnyel, bizonyos kezdeti idegen nyelvi kompetenciával rendelkezzenek. Mely élményekre, ismeretanyagra támaszkodva azután a képzés (tanítás) további szakaszában bizvást és eredményesen támaszkodhatnak a tanulók.

Vannak szakemberek, akik azt hangoztatják, hogy egész anyanyelvünk megújodásának az óvodában kellene kezdődnie. [1] Neves pszichológusok, pszicholingvisták kísérleteikkel és megfigyeléseikkel bizonyították, hogy a második nyelv tanulását el lehet kezdeni az óvodáskorban. [2] Annál is inkább, mert a gyerekek ebben az életkorban igen fogékonyak az idegen nyelvek iránt.

Adott tehát a lehetőség, hogy ti. megtanítsuk a 3—6 éveseket az orosz nyelv használatára. A kérdés csupán az, hogyan? A nyelvtanítás mikéntje, módszere az, amin múlik az eredményesség. Sajnálatos módon, az egyelőre kísérletként néhány iskolában bevezetett 3. osztályos orosz nyelvtanítás kezdő, szóbeli szakaszának tapasztalatai nem maradéktalanul reménykeltők. Vannak ugyanis olyan pedagógusok, akik igen nagy erőfeszítések mellett sem voltak képesek a megfelelő nyelvtanítási módszert alkalmazni. Igen jól elsajátították tanulóikkal az egyes orosz szavakat, verseket, dalokat, mondókákat. Sajnos azonban, ezeknek a tartalmát, mondanivalóját már nem ismerték meg a gyerekek. Jobb esetben ezek a tanulók bizonyos kérdésekre még válaszolni is képesek oroszul, ami már eredményt sejtet. Elegendő azonban megváltoztatni a szöveget a kérdésben, és nyomban kiderül, hogy a gyerekek értetlenül állnak a kérdezővel szemben. Ezekben az esetekben nem történik más, mint a nyelvet tanuló gyerek félrevezeté-

se, nyelvtudásbeli képességeinek eleve zsákutcába történő terelése. Ugyanis a gyerekek eseténkénti tiszteletre méltó erőfeszítéseinek ily módon nem lesz meg a (gyerek által ösztönösen is) kívánt eredménye: nem fogja tudni a tanultakat alkalmazni az idegennyelvi kommunikáció során. Nem tekintheti ily módon az általa kreálni kívánt kommunikációs „játék” eszközének a mondókákban, versekben, dalokban rejlő nyelvi anyagot. Napjainkban a gyerek kisiskolás, sőt, már az azt megelőző óvodáskorban is anynyira fejlett kreativitással rendelkezik, hogy ösztönösen ráérez az általa tanultak használhatatlanságára. Hiszen azok segítségével nem képes magát, szándékait, még csak részben sem kifejezni. Azok tehát „holt” anyagot jelentenek számára. Tudatvilágába éppen úgy nem képes ez a nyelvi anyag beépülni, mint ahogyan nem képes egy, a szervezetbe beoperált, ám az általa el nem fogadott, kivetett, emberi szerv. A szomorú csak az, hogy az ilyen és hasonló sikertelen nyelvtanári igyekezet, „operáció” után a gyerek tudata nem csupán a kérdéses nyelvi egységet veti ki, hanem azt az egész struktúrát, aminek a része. Vagyis magát az idegen (orosz) nyelvet veti el ilyen esetekben a gyerek, mint éledező kreatív-kommunikációs-önkifejezési igényeinek nem megfelelő, sőt, azt erősen gátló jelenséget. Az ilyen és hasonló nyelvtanulásbeli indítás és az ezt szükségszerűen követő válaszreakció után nem nehéz magyarázatot találni (legalábbis részben!) arra, hogy miért nem kellően hatásos, sőt esetenként egyenesen eredménytelen jelenlegi (adott esetben orosz) nyelvtanításunk.

A fent említett nyelvtanítási módszer magán viseli a behaviorizmus jegyeit, melytől ideje lenne megszabadulnia nyelvtanáraink egy jelentős részének! A kiút nyilvánvalóan a kommunikációközpontú nyelvtanítás megfelelő, életkor(ok)hoz igazodó módszerének az alkalmazásában van. E módszereknek az óvodai nyelvtanításban történő alkalmazásáról szeretnénk szólni munkánk további részében.

Amikor elvetjük a behaviorista szemléletmód által jónak tartott imitációra, sematikus beszédre alapozó nyelvtanítási módszert, akkor következetesen szembe kell hogy tudjunk azzal állítani egy, a napjainkban hatásosan alkalmazott (alkalmazható) eljárást. Mindenekelőtt tudomásul kell vennünk, hogy a gyerek óvodáskorban már keresi a dolgok, jelenségek közti összefüggéseket, rendszereket, törvényszerűségeket. Így van ezzel a nyelv, az idegen nyelv esetében is. Hiszen a második (jelen esetben az orosz) nyelv tanításakor külön is gondoskodunk arról, hogy lehetőleg minél intenzívebb nyelvi élmények ériék a gyereket. Abban a pillanatban, amikor a gyerek felfedezte magának, hogy az őt érő ingerek között ott van az orosz nyelv által nyújtott, gerjesztett is, tudatosan, igen nagy körültekintéssel irányítanunk kell e jelenség megismerésére kifejtett aktivitását. Hogy e folyamatot sikeresen, eredményesen legyünk képesek irányítani, tudnunk kell a következőket: a gyerek ebben az életkorban már az anyanyelvi beszédevékenység során alkalmaz bizonyos szegmentálási, tehát szabályfeltározó elveket. Figyelmesen hallgatva anyanyelvi beszédaktusait, meggyőződhetünk például arról, hogy nála ezek az elvek biológiailag prediszponáltak-e vagy sem. A megfigyelés tapasztalataitól függően azután a kellő fokozatosság elvét szem előtt tartva és azt megfelelően alkalmazva fel kell tárunk az orosz nyelv hangrendszerének sajátosságát a gyerek előtt. Nem a tudományos ismeretközlés módszere vezet ilyenkor eredményre. Ellenkezőleg, az orosz fonémarendszer játékos, expresszív, a gyermek pszichéjének mély rétegeit is érintő bemutatásáról, az élménynyújtásról van szó, természetesen. A bohóc, vagy a parodista produkciójával lehetne talán leginkább összehasonlítani a nyelvet (a jelzett korosztályú gyerekeknek) tanító viselkedését, „szereplését”. Szükséges megemlíteni, hogy a bohóc, a parodista is igen magas szinten birtokában van a szakmájához nélkülözhetetlen ismereteknek. Éppen így, a 3—6 éveseket az orosz nyelv világába bevezető szakembernek is igen jó fölkészültségűnek kell lennie. Az nem fordulhat elő, hogy bizonytalanul, esetleg hibásan realizálja például az orosz nyelv fonémarendszerének bár-

mely elemét. Mert amennyiben a gyerek ráérez arra, hogy az, aki vele (a számára ismeretlen nyelv világában) kényszeredetten, netán kelleetlenül, nem az avatott kellemes átélésével játszik, nyomban tiltakozni kezd. Egyre inkább azt fogja érezni, hogy számára ez a „játék” nem csupán nem érdekes, de egyenesen nemkívánt. Ezt a reagálást a pedagógus a gyermek viselkedésén könnyen észreveheti. Arra kell kötelezze a tanítót ez a felismerés, hogy megváltoztassa e „játék” fajtáját, szabályait stb.

A 3—6 éves gyerekek igen nagy érdeklődést tanúsítanak a nyelv ún. „szupraszegmentális” tényezői iránt. Így elsősorban a nyelv ritmikája kelti fel figyelmüket az orosz nyelv mondat-, ill. szóritmikájának sajátos, az anyanyelvtől ugyancsak eltérő mivolta iránt. Nagyon jó eredménnyel alkalmazhatók, éppen e szupraszegmentális expresszivitására alapozva, az óvodai játékok, körjátékok, ritmikus, mozgásos tevékenységek során a különböző, orosz nyelvű hangadások, a dalok, a mondókák, a meserészletek. Ilyen esetekben éppen az elhangzó kommunikatív egységgel egy időben realizálódó játék-, élethelyzet-, situációnak a hallottak hatására történő alakulása, változása fog visszajelzésül szolgálni a gyermek számára. Bizonyos szabályszerűségeket, megfeleléseket fog így felfedezni a nyelvvel játékosan ismerkedő óvoda az elhangzó beszédelemek és azok kommunikatív jelentése között. Ennek következtében a kérdéses nyelvi egységeket nem csak hogy alkalmazhatónak, de olyannak fogja tekinteni, amelyek segítségével játékos igényeit szokatlan, számára érdekes módon képes realizálni. Természetesen, ahhoz, hogy ez a szituáció kialakulhasson, a pedagógus adekvát módon, a pszichológiai-pedagógiai tényezőket figyelembe véve kell hogy megtervezze a gyerekek tevékenységét, az együttes „munkát”.

A tudatosan „rendezett” játékos foglalkozások, az egyre nagyobb számban elhangzó orosz nyelvi egységek, az azokra „szabott” élményszerű szituációk rendre azt eredményezik, hogy fokozatosan kialakul a gyerekek orosz nyelvi produktivitása. Vagyis elindul egy olyan folyamat a 3—6 évesek tudatában, amelynek eredményeként egyre kisebb lesz az orosz nyelvben rejlő implicit lehetőség és a gyerekek által produkált élőbeszéd közti különbség. Mint tudjuk, ez a különbség (jó esetben) a nyelvtudás gyarapodásával állandóan csökken, ám teljes megszűnéséről (második nyelvről lévén szó) aligha lehetne beszélni még a nyelvtudás legmagasabb fokán is.

A nyelvi produktivás első elemei a hangok. Ezek felismerésére nem megy egyformán könnyen minden gyereknek. Ahogyan Vekerdi Iréne írja: „legfeltűnőbbek az élesen hangzó s, zs, cs, sz, z, c hangok, magas frekvenciájú felhangjaik révén kiemelkednek a többi hang közül”. [3] Mindez természetesen a magyar nyelv jelzett fonémáira vonatkozik. Figyelembevételük azonban ajánlatos az orosz nyelv tanítása során is. Hiszen az óvodások éppen a fonémarealizációk során (orosz nyelven) bizonyultak szinte a legmagabiztosabbaknak. Pedig, mint köztudott, a különféle fonematikai szituációktól, helyzetektől függően az orosz nyelvben ezek realizálása a magyarétól ugyancsak eltérő módon történik. Az orosz magánhangzók percepciója az előbb említettektől jóval egyértelműbben történik. Annál is inkább, mert az orosz fonémarendszerben a különböző pozícióban lévő pl. redukált magánhangzók éppen szokatlanságukkal szembeötlőbbek, könnyebben érzékelhetőek, mintegy „kiugranak” a gyermek anyanyelvi fonémarendszeréből. Ezeket a merőben új, addig még nem hallott orosz nyelvi fonémákat, fonémavariánsokat csak úgy képes kellőképpen apperceptálni a gyerek, ha azokat „szembeállítjuk az anyanyelvi fonémaosztályokkal, s abba soroljuk be, amelyhez a legjobban hasonlítanak”. [4] Természetesen, nem szabad ez alkalommal sem figyelmen kívül hagyni a besorolás módját mikéntjét. Amennyiben például az anyanyelvi fonémaosztályokat mesebeli kastélynak tekintjük, s a benne lakók voltaképpen a sokarcú fonémacsalád átlényegített, a mese erejével megélnkített képét öltik, úgy a „betolakodó” idegenek: az eddig ismeretlen orosz fonémák sajátos helyet foglalnak el majd a

gyermek élményvilágában és nyiladozó tudatvilágában is. Azokat szívesen fojja felidézni, a magyar fonémáktól való eltérésükkel, az azoktól való különbözőségükkel együtt, megfelelően (vagy erre törekedve), realizálva az élő beszédben. Hiszen a gyermeknél domináns, mesére, játékra történő beállítódásnak felel meg ily módon nyelvtanításunk.

Az óvodáskorú gyermekeknél korántsem hívhatók olyan könnyen életre a magánhangzók, mint azt hinnénk. Azok a szótag részeként nehezen szakadnak el az előttük álló zárhangszomszédjuktól, a p, t, k, b, d, g hangoktól. [5] E felbontási kísérlet eredményességét is növeli a fent említett játékos (tehát a gyermek képzeletvilágában a játék „fontos” szabályainak megfelelő), fonémacsoportosítás, rendszerezés. A játékos elem alkalmazása átsegíti a gyermeket orosz nyelvtanulása során egy másik, ugyancsak jellemző akadályon. Azon ti., hogy, mint ahogyan Roman Jakobson megállapítja, a beszéd kezdeteikor a gyerek „elfelejti” azt a teljes hangszertart, amelyet korábban már produkált, s lépcsőzetesen, először a szemben álló hangokat produkálja: m+a, p+a, . . . [6] Ugyanez hatványozottan érvényes a második nyelv óvodáskorban történő tanulása esetében. Ilyenkor éppen a játékos szituáció, az élmény kontinuitása fog pozitívan hatni a gyermek nyelvtanulása során. Annál is inkább, mert a gyermek a játék dinamikájának, a keletkezett belső motiváltságnak megfelelően a játék fontos részének tekintett beszédelemekkel „játszani” akar. S, mint köztudott, a játékos tevékenység a gyermek esetében nem ismer akadályokat. Így válik nagyon könnyen leküzdhetővé az említett, egyébként igen komoly akadály. Szükséges újból kihangsúlyozni, hogy a nyelvet tanító pszicholingvisztikai, pedagógiai-módszertani kompetenciája ez esetben sem hagyható figyelmen kívül. Mert a gyermek tevékenységének nem hozzáértő, nem a legapróbb részletekre, mozzanatokra is kitérő megtervezése nem hozza meg a kívánt eredményt ez alkalommal sem!

A gyermekhez szóló orosz nyelvű beszéd bonyolultságát finoman, kalibrálva kell növelnünk. Így elérhetjük nyelvtanításunk során egy megadott szakaszon, hogy a gyermek immár nem csupán az egyes fonémákat különbözteti meg tökéletesen, de képes észlelni az orosz mondatokat is az ún. „élőszóbeli zajos szituációkban”. Ezek alatt a „zajos szituációk” alatt értjük a hanglemez, a magnetofonszalag, a videófilm, a nevelő élményszerű replikái által nyújtott nyelvi „hangzó” anyagot, s az azokhoz szervesen kapcsolódó játékos megnyilvánulásokat. A pedagógus által a nyelvi elemek élőszóban történő produkálása során nem hagyható figyelmen kívül, hogy pl. a kreatív céllal mondott, tehát felszólító tartalmú beszédegységeknek, csakúgy, mint a kérdő tartalmúaknak, létezik bizonyos optimális intonációs formája. Nyilvánvaló, hogy a gyermek jellemétől, csoportdinamikai státusától [7] merőben eltérő jellegű beszédprodukciók károsan fognak hatni a 3—6 évesek nyelvtanulására. A megfelelő beszédmagartási formák megtartása nem csupán ajánlatos, de megkívánt a nevelő részéről. Így tudnunk kell, hogy az ún. „pattogó” stílusban (orosz nyelven) beszélő nevelő — amikor nem szentel figyelmet annak, hogy az orosz nyelvben a szótagok időtartama jócskán eltérő is lehet — a gyermek szemében az autokratikus nevelő megtestesítőjévé válik, éppen elhangzó beszédének parancsoló „kicsengése” miatt. Vagy, ugyancsak nem kívánt beszédmagartási forma a túllassított beszéd. Ily módon mesterségesen kommunikatív szituációt teremt a nevelő — ami már önmagában is káros, különösen a 3—6 évesek esetében — és az általa mondottak, a halk, monoton jellegből eredően nem keltik fel a gyerek érdeklődését. Ilyen esetekben a nevelő számtalan hanglejtési hibát is vét, ami nem megengedett, hiszen alapvető szabályozóknak a működését a normatív beszédben ezúttal is érvényesíteni kell. [8]

Az előbbieken említett autokratikus (jöllehet nem szándékos) módszer arra vezet, hogy a gyerek visszaretten, s nem mer kérdezni a foglalkozásokon. Egyszóval ter-

mészertes viselkedési beállítottsága van így gátolva. Ez hátrányosan hat nyelvtanulására is. Ezzel szemben a gyermek számára a nyelvi foglalkozások alkalmával (is) minden esetben biztosítani kell, hogy választhasson a neki leginkább megfelelő, konkrét, játékos-kommunikatív cselekvési formák között. Csupán így érhető el (pl. egy óvodás csoporton belül) a gyerekek személyes aktivitása e tevékenység során.

Csupán akkor lesz az óvodai orosz nyelvtanítás eredményes és a további nyelvtanulás megbízható alapja, ha e nyelvi foglalkozásokon a jól felkészült szakembereknek sikerül aktivizálni a gyermekek gondolkodási, emlékező és elképzelő tevékenységét, érzelmvilágát.

Hogy az óvodai idegen (adott esetben orosz) nyelvtanítás bevezetése kívánatos lenne, ahhoz nem férhet kétség. Hiszen így, a képzés időtartamának megnövelésével további garanciát kaphatnánk arra, hogy idegen nyelvtanításunk elérje (végre) a napjainkban megkívánt szintet.

JEGYZETEK

- [1] Sebestyén Árpád: Az iskolai anyanyelvi nevelés a művelődés szolgálatában. Magyar Nyelv 76, 1980. 24—33. old.
- [2] Grinsberg V. Sz.: Opit obucsenyija doskolnyikov inosztránnomu jaziku. Szovjetszkaja Pedagógika, 1960/5.; Csisztyakova T. A.: Opit csetirehletnyej raboti po prepadvanyiju inosztránnih jazikov v gruppah doskolnovo i mládsvo skolnovo vozraszta. Inosztránnije jiziki v skole, 1962/3.; Stern H. H.: Les langues étrangères dans l'enseignement primaire. Rapport d'ure conference international d'experts 9 au 14 avril 1962. Hamburg.; Alesina T. .: Obucsenyije inosztránnoj recsi v gyetszkom szadu. Doskolnoje vozspitynije, 1962/4.; Agurova N. V., Gozgyeckaja Sz. .: Anglijszkij jizik v gyetszkom szadu. Moszkva, 1963.; Carapkina E. Sz.: Eyemeckij jizik dlja malisej. Inosztránnije jiziki v skole. 1963/6.; Igosin E. Sz.; Pussi and Her Kittens; Moszkva, 1964.; Csisztyakova T. A.; Metogyika obucsenyija francuzszkomu jiziku v gyetszkkh szadah. Moszkva, 1965.; Scheibert Ferenc; Az idegen nyelv elemi fokú tanításának nemzetközi tapasztalatai az UNESCO felmérésének tükrében. A Magyarországi Óvónőképző Intézetek Nyelvtudományi Közleményei, 1966. IV. évf.; Lengyel Zsolt; Gyermeknyelvi kutatások a Magyar Nyelvőrben. Magyar Nyelvőr, 1976.; Leontyev A. A.; Rannyeje obucsenyije inosztránnim jizikám. Russzkij jizik za rubezom. 1986/5.; Nyegnyevickaja E. I.; Szisztjema igr dlja obucsenyija doskolnyikov russzkomu jiziku kak inosztránnomu, Budapest, 1986.
- [3] Vekerdí Iréne: Tudatos beszédhallás-fejlesztés az anyanyelvi műveltség emeléséért. Művelődésügyünk Csongrád megyében. Szeged, Csongrád megyei Továbbképzési Intézet. 1981. 11. oldal.
- [4] Pauka Károly: A beszéd megértése. In.: Bolla Kálmán (szerk.); Fejezetek a magyar leíró hangtanból. Budapest, Akadémia Kiadó, 1982. 217. oldal.
- [5] Vekerdí Iréne: *uo., mint 3., 12. oldal.*
- [6] Jakobson R.; Hang-jel-vers. Budapest, 1969.
- [7] Büki Béla—Egyed András—Pléh Csaba; Nyelvi képességek — fogalomkincs — megértés. Tankönyvkiadó Budapest, 1984. 37. oldal.
- [8] Gósy Mária; Az élőbeszéd hibáiról. In.: Bolla Kálmán (szerk.); Fejezetek a magyar leíró hangtanból. Budapest, Akadémia Kiadó, 1982. 280. oldal.